

JURNAL

ЦЕНТЪ РЕСПІДИРЕА ШТИИЦЕЛОР НАТЪРАЛЕ ШИ ЕСАКТЕ,

în toate klasele.

Pedigeatŭ

de

Profesor Doktor Ізліѣ Бараш.

№ 32.

(Англ интііѣ)

Бѣкѣренті.

Августѣ 22, 1856.

Компіндере: Infŭsoriile, saŭ Mirakulele Natŭrei într'o nikŭtŭrŭ de анѣ. — Черѣслѣ пенѣ ии Јанонезслѣ.

Infŭsoriile, saŭ Mirakulele Natŭrei într'o nikŭtŭrŭ de анѣ.

De kindŭ omŭlŭ a eŭitŭ dîn варварис-
мѣлѣ în kape ера кѣзѣтѣ în епочеле dintiŭŭ
але есистенѣи sale не пѣмѣнтѣ; de kindŭ о-
мѣлѣ а інченѣтѣ а інпревѣинѣа simŭpirile sale
ла чева маї венѣ ии маї новѣлѣ de кѣтѣ амѣ
кѣѣта нѣмаї нѣтриментѣлѣ. pentŭr корпѣлѣ сѣѣ
ка animalŭлѣ; de kindŭ omŭlŭ а інченѣтѣ а
нѣтѣри ии спирѣтѣлѣ сѣѣ кѣ vederea, стѣдѣлѣ
ии admirarea fiinŭcelorŭ natŭrei kape 'лѣ ін-
конжоарѣ, de атѣнѣи domенѣлѣ imensŭ алѣ
natŭrei s'a deskisŭ înaintea orizontŭлѣи vede-
rei sale intelektŭале, de атѣнѣи omŭлѣ а ін-

ченѣтѣ а причене кѣ se аѣлѣ în mizzokŭлѣ ѣ-
неї natŭrei infinite în мѣрѣме, infinite în ін-
тиндере ии în nenŭмѣроасе forme de fiin-
де materiale че а prodŭсŭ. De аѣеа ии
fiziŭii антиѣи аѣ проклататѣ infinitatea natŭrei
ии s'aŭ ekstasiat în акламаѣиѣни de admirare
pentŭr пленѣтѣдѣнеа nemѣрѣиѣнѣтѣ ии nenŭмѣ-
роасѣ а fiinŭcelorŭ kape ѣмплѣ infiniteлѣ спациѣ
алѣ Ѣниверсѣлѣи. Ѣниѣ, а кѣрѣра inteliŭen-
дѣ ера маї сѣѣлѣмѣ ии маї пѣрѣ, s'aŭ сѣитѣ
ии ла кѣнѣмѣтинѣа ѣнѣи Atotŭ-нѣтерникѣ Креа-
торѣ алѣ аѣестѣи totalѣтѣиѣи de fiinде, de леѣи

mi de aktivitatei, a căror sursă o nămimă *Natspr.*

Dar savanții mi fizicii antiți, de mi aș cănoskăț mi ei infinitatea natșpei m'a admira'to, însă nș poate fi ničî o komparație ne între cănomtîngеле лорș mi între ale noastre челе moderne. Orizontăлș vedepi noastre e măлț mai nemăpăinită, mai infinită de kîț алș лорș. *Asmi întpeți* invizibile pentrș dîmșî s'aș făkăț vizibile kș toate frămsșegеле лорș înaintea okilorș nostpi, armați kș instrămente ontice, kș teleskonî mi kș mikroskopî kape opî kș ne apronie obiekte nevizibile din kăssa depărtăpîi лорș kovășitoare, opî kș ne măpșkăș imăpînele obiekte лорș invizibile la okî roî pentrș mikșopînda лорș.

La alte okazîni vomș vorbi de mirăkș-леле черăлăi kape ne-a deskonepîț teleskopăлș, dar akșmș vomș vorbi despre mirăkș-леле kape ne-a deskonepîț mikroskopăлș în pămîntă, în aerș mi mai kș seamă în apă.

Animălele mikroskopîche akșatice челе mai vestite sîntă *infșopîile*. Kăčî sîntă dîmtr'însеле șnele kape așia aș măpîmea de 2000 a șnăi milimetrș, dar челе mai marî n'a-жănăș la măpîmea șnăi milimetrș. De асееа toate асееа fiînde aș pămasă nekănoskăte pentrș omș, pînă kîndă n'a avăț mikroskopîș în mînș. Natșralistăлș Leuwenhoek a fostă челă dîntiș kape a deskonepîț (în анăлă 1675) întp'o оалă plînă kș apă de ploae, șnele din асееа animale kăpioase mi ле-a nămită *animalcula*.

De kîndă a emîț асееаș espresîșne, a dată în mai măлте pîndăpî okazîni la felșpîmî de eropî. Kăčî de atșnăi pînă akșmș s'aș răsită niunte medîči mi fizîči kape aș аpăvîșîț mai toate epidemiăle kape s'aș аpătată la оamenî, la existenăa șnorș animalcule din aerș. Kîarș în zîлеle noastre kîndă epidemia холерîi s'a аpătată pentrș înfîamă-dată, șnîi aș ppetînsă kș provîne din niunte animalcule partîkșlare kape aș emîț în aerș, mi kîndă omăлă ле respîpă prodăche асееа patîmî terîbile; алđîi mepîndă kș асееа șpозîціîșnî mai департе, aș proușsă ka sș se словоаăș țănăpî în aerș șnpe a omopî асееа

animalcule холерîfere. Eată че este omăлă! Kîndă nș deskonepe kășza reală a șnăi fenomenă natșrală, nș poate sș se odîxneaskă pînă kîndă nș inventă felșpîmî de șpозîціîșnî mi de ipoteze imăpînare.

Ledermuller (în анăлă 1763) a fostă челă dîntiș kape ле-a dată nămîpăa de animale infșopîi, kăčî ле-a prodășș kîndă a țəpnată апă peste șvstanăa animală saș vedetală (în limăba лătină ana țəpnată peste чева се keamă infusum).

Dar infșopîile esistă nș nămai în асемenea „infuse“ аpăfîciăle, чî mi în toate апеле stățate, în лăкăpî, nomоале mi гронî șm-пăste kș apă, esistă întp'o kățăđime deosebîț de mare, kîarș mi în apă kăpăгătoare mi limăде nș lînseskă kș totăлă. Apoi mi în sîнăлă măpîi trăeskă infinite kățăđîmî de асееа animale mîči.

Dar mi în kopîi алторș animale trăeskă infșopîe ka паразите. Аша s. e. Енăлă Read a răsită măлте șneде de infșopîe trăîndă în stomăkăлă șnăi stpîdîi. Алđîi aș răsită măлđîmî mi felșpîmî de infșopîi пе mășkîi kape kpeskă пе akonepîșăpîle kase-лорș, în đăлăпăpî, în kasele оamenî лорș, kîarș mi în tîvîșpîș mi rămî kș kape sîntă akonepîte vîлетеле de vîzîț s'aș răsită măлđîmî de infșopîi, însă amorđîte saș лемînate. Apoi kîndă тоарă чîне-ва apă n'o пăлбере алăв раш đăn'ănă vîлетă de vîzîț mi o пăне ла soape, peste kîte-ва оре șîfîndăse akolo k'ănă mikroskopîș, o sș vază o лăme întpeară mi foarte kăpioaș în mîșkăpî.

De mi măлđî natșralîștî s'aș okăpată kș stăđîlă infșopîilorș mi aș deskpîș șnă nămăpă mare de đenăpî mi de șneде d' асееа animale kăpioase kîarș în străkătpa kopîăлă лорș, kș toate асееа, șnă mare nămăpă de fenomene împортante în vîăđa асееаș animale, aș pămasă pînă akșmș șnă mîstepă. Mai în partîkșларă a pămasă pînă akșmș modăлă namtepîi асееаș animale o fantă neșpăkăтă. S'aș făkăț mai nainte чер-кăpî: aș feptă niunte materîi vedetăle, kș skonă a nimîči оалă infșopîilorș kape арă пătea sș se răseaskă akolo, kș toate асееа

stea, țernîndă ne șrmă ană neste ačeste ma-
terii, s'a vâzstă kă esă infșzorii ka totă d'a-
zna. Ačeastă ținkomstanță a fâkăstă ne zniî
din natșralistă a zice kă infșzorii ne naskă
din oabă ka toate čele-l-alte animale, či kă
naskă din sinemi, adikă sîntă prodăse făr
pșringă, ne kindă alđi natșralistă aș pre-
tinsă kă niči aiči nă esistă vr'o esčenčizne
din perșla čenerală kare o rșsimă în totă
perșlă animală, adikă kă ori če animală e
nșkăstă din oabăle provenite din pșringă kare
i seamăne, însă oabăle infșzorii sîntă
d'o fire partikulară în kîț niči fertșra nă
poate să le striče, prekămă amă vâzstă, mi
niči leșinșrișle kare đină ană întređi, nă
potă să omoare ne infșzorii kare reîmbiežă
la ori če okazizne. Dar ori kămă, proble-
ma nanterii infșzorii nă e rezolătă niș
akămă.

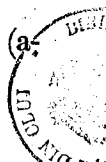
O ală ținkomstanță kare a dată oka-
zizne la o desbătere științifikă, este modăle
organizațiznei ačestoră animale. Este înve-
depată kă la animale kare sîntă atită de
niči în kîț ania sîntă vizibile prin mikro-
skopă, organizațiznea (făntșra) loră din nă-
zntșre este stită de delikată mi de mikă, în
kîț čerčetșrișle mikroskopiče în raportăle
organizațiznei înterioare a ačestoră animale,
fâkăte de natșralistă în sekălăle tpekăstă mi
maî partikulară în sekălăle aktălă, aș a-
žensă la peskatălă: kă infșzorii sîntă a-
nimale simple kare n'ăș în korșlă loră niči
organelle đičestiznei, niči ale ținkălăiznei
mi ale čenerađiznei (prășirea). Kă toate a-
čestea, ačeastă sșpozizizne s'a arătată ero-
nată mi neadevșrată. Kăči vestităle profes-
soră Ehrenberg de la Berlin, prin čerčetșri-
le sale admirabile despre ačeste ființe mi-
stșrioase (fâkăte în anii 1830—1835) a pro-
vată kă animalele infșzorii aș organisme per-
fekte, stomakă, intestine (mađe) mi č. l. t.
Eată če miklokă simplă mi inčenosă a in-
trevșinată ačestă savantă. Elă a kolopată
ana în kare a nșș infșzorii če aș zăš
korșă transparentă. Apoi kindă aș vâžă
ele din ačeastă ană kolopată mi a intrată
în stomakăle mi intestinele loră kare kolo-

pîndăse. kă koloarea apei, atănči s'a desinată
prea bine sșv mikroskopă forma stomakăle
mi intestine loră, infșđimîndăse kolopate
kă koloarea apei. Astă-felă a deskoperită a-
čestă savantă kă sîntă infșzorii kare aș mi
maî măte stomache (infusoria polygastrica).
Đșne Ehrenberg, alđi savanđi prekămă: Meyen,
Rymer, Jones, Siebold, Perty mi Dujardin s'ăș
fâkăstă čeleșri prin čerčetșrișle loră asșpra
infșzorii loră.

Infșzorii se prezintă (sșv felșrimi de
forme, znele potănde ka sfera (globăle) mi
s'arătă nămaî ka niște pșnkte niči înzestșra-
te kă simđire mi mișkare, ničo șrmă de
vr'o rșră nă s'a obșrvată la đinșele, ne
kindă altele aș rșra mi stomakăle kompli-
kate, prekămă amă zisă maî sșsă. Ear al-
tele aș împrežșrăle rșrei loră niște fire
foapte sșvđiri kare le nșž totă mereă în
mișkare potătoare mi se infșđișeză întokmaî
ka niște poate kare sîntă totă d'ăzna în miș-
kare. Đșne trăeskă sinșratiče, ne kindă
altele trăeskă în sođetăđi (čete) limate mă-
te la zăš lokă. Altele aș forma ovală, iar
altele aș forma zăšă pașară de șampanie
saș a zăšă klopođelă; ačeste doș șpede đș-
ne șrmă ori kă plăteskă lăveră în ană, saș
kă sîntă limate de plantele akătiče prin fire
lănđi đrente saș șpirale. Ear altele se pre-
zintă ka zăš arșoră kă rșmășri; la ačeste
ființe, trănkălă prezintă čenerađiznea čea
maî vekie, iar ramșrișle čenerađiznișle če-
le ținere. Altele seamăne ka șerpi miči
saș ka mățnișle înșirate.

Dar sîntă mi infșzorii kare seamăne ka
o pavăză, saș k'zăš čeră potăndă, k'o se-
mi-lănă, saș k'o lăntșre mikă; altele sîntă
lineare mi seamăne k'zăš vasă de mășșră.
Čele đșne șrmă sîntă învăitate într'o đeastă
đșră de siłiče mi sîntă indestșktăile kiară în
fokă. Kiară mi de ană kare aș tpekăstă de
kindă aș rșmasă în sînelă pșmîntălă mi-
oane mi viłioane de infșzorii năștrăte din e-
poka antedăvșbiană, sîntă akămă în fiinđă mi
nestșkate.

Korșlă maî a tășloră infșzorii loră (a-

fară din acele bărate într'o țeastă țape) este moale, măsosă și transparentă.

Kindă infșzoriile aș încenșă ș se apate într'șnă flăidă, atșnș se imșldeskă prin desșrđirea korșelăi loră, saș prin prodșkđisnea mșrșriiloră (ka la plante) saș prin oab, șnele naskă kiară pși vii; însș viada șnăi individă đine nșmai vr'o kite-va zile.

Ka ș aibă lektorșlă o idee desșre modălă estrapođinară ał mșđirei așestoră miči animale, o ș ăitșmă aiči șnă pasaiă đin bestitșlă oș ał Domnșlăi Ehrenberg:

„Infșzoriile, zice elă, de mi șintă așa de miči în kită șintă inșizibile, însș kolekđisnea loră e așa de mare, în kită kontri-șșe nșnă la șnă gradă mare la formarea șșra-șșii pșmıntșlăi. Șintă đșrșmșri mi insșle în mare formate nșmai de đestele infșzoriiloră, apoi kindă ne adșchemă aminte kă animalele așestea șintă așa de miči în kită 41,000 milioane așia așșnăș ka ș șmșlă șnăđizăł șnăi đolă kăvikă, prin șșmare ka ș se șm-șle șnăđizăł șnăi nișoră kăvikă đreșșe șșma de 70 bilioane (70 mi de mi de milioane) de infșzorii; șnă nșmșră kă totșlă inșrozitoră. Kind ne inșimșimă kă șște de mi de nișoare kă-șice de pșmıntă komșșă de infșzorii esistă așșra șlobăłi noșșră, țe nșmșră va emi!

„Kă đpentă kăvintă nștemă zice, konti-șșă D. Ehrenberg, kă nikșiri nă vedemă o viadă așa prodșktivă ka așea a infșzoriiloră. Șnă individă infșzoriă đin șneđa Verticella saș đin șneđa Baccilaria poate ș prodșkă în 2 zile 8 milioane mi în 4 zile 140 de milioane individe! Đap șnă individă đin șneđa Gallionella prodșșe în 24 de ore, atștea individe kiči oameni aș trăită de la Adam nșnă akșmă (șnă bilionă) aproape, đap în kășș de 4 zile așestă individă a prodșșă șșma kovșrșmitoare de 140 bilioane de individe!“

Đestele infșzoriiloră formeză akșmă ne șșra-șșa pșmıntșlăi niște ștrate imense đ'șnă pșmıntă țape mi petroșă, în kită șintă indeshktivile mi kape voră pșmșnea ka monșmente eterne în sekđlele viitoare, kiară kindă toate țele-ł-alte pșmșșide de fiinșe a-

nimale șșperioare țe esistă akșmă, voră fi șșinșe de mșlă đșpă șșra-șșa pșmıntșlăi.

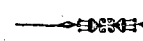
De mșlă ori kindă fațemă stikle đin nisipă, le fațemă đin infșzoriile kape se a-șș în trșnș; kindă fațemă kăpșmizi đin pș-șmıntă kleiosă, le fațemă đin infșzorii; kindă batemă kremenea kă ođelă, batemă infșzorii-șle; kindă skoatemă feră đin vr'șnă mineraiš đin pșmıntă, ilă skoatemă đin infșzorii; kindă șoleimă arșints kă trșnelă (șnă felă de ti-șimșră), ilă șoleimă kă kadaverile infșzoriiloră; kindă vșșimă kasele noastre kă pș-șmıntă galbenă (oker), le vșșimă kă infșzorii. Apoi kindă șni đin poșelăi desșre meaz-ș-noante mșnșnkă șnă felă de fșină kape o skotă đin mșđi, mșnșnkă đestele infșzoriiloră. Infșzorii șintă ipetștindenea, ne șskată mi în mare, în interioară pșmıntșlăi mi șșș în aeră, de șnde kadă de mșlă ori șosă kindă șlă; într'șnă kăvintă șnăđizăł łșmi noastre e șmșlăł kă infșzorii. Kiară Lineă a kănoskăł kă totă varăł (kalpară) țe esistă ne pșmıntă este fșkșł đin pșmșșidele așestoră animale, akșmă nștemă zice kă mi totă nisipăł mi mai totă ferăł țe esistă în șnăł pșmıntșlăi provine đin animale, a-đikă đin infșzorii.

Đap eată mi șnă łkșră mai kăriosă: Ehrenberg a deskonepit în intestinele infșzoriiloră niște pđđki saș parazite kape tră-șkă în ele, apoi mi în korșelă așestoră pđđki saș parazite, a rșsită alte parazite! Mi-șakșle peste mișakșle țe ne-a deskonepită mikroskopăł!

Șintă inșpedingăł kă șni, ăitindă aș-ștea, se voră arăta șșentivi saș nă voră kre-đe de lokă, ne kindă alți lektoră kă mai pșđină inșșkđisne mi kă pșđină delikateđă voră șșira: aștea șintă minșșni șole.

Domșloră, toate așestea nă șintă esă-șerađisni saș minșșni, ăi fante deskonepite de oamenă mară, șșđiomă mi șșiomă.

Kindă zice ține-va đșranăł kă șoarele șș mi pșmıntșlă șmăł, đșranăł va zice: așestă omă este șnă neșnă, đap noi zicemă: đșranăł este șnă inșorantă. Așestă esemșlă poate fi destăł de inșșktivă pș-șș mșđi.

Червълъ ренѣ ши Лапонезълъ.

Нордълъ ши ренѣ! Ної сінтемѣ обичнѣ-
иңи а приви не аміндої ка нимте обикте не-
сепаравиле ши авемѣ дрептате. Червълъ ренѣ
(*Cervus tarandus*) персонифязъ ін sine totѣ нор-
дълъ. Елѣ este істе ла фгъ, ши ачeastъ іс-
деалъ сеамълъ кѣ зраганеле бореале,
апої кеарѣ ши коарпеле sale џигантиче askъ-
дите ши дѣре, не адъче аминте де арборї де

брази ши де молїтї че крескѣ ін дѣрїле нор-
дїче кѣ памѣрїле лорѣ џигантиче дар askъди-
те ши дѣре фъръ фъenze змѣрїтоаре. Кѣ дрептѣ
кѣвїнтѣ, зїче знѣ воїажорѣ, кїндѣ vede чїне-
ва ін Лапонїа де департе о чїреадъ де ренї,
ї се паре кѣ vede о пѣдѣре де брази.

Червълъ ренѣ окъпъ ін історїа натъралъ
о позиџїсне іntермедїаръ іntре червълъ по-

Червълъ ренѣ (*cervus tarandus*) ін Лапонїа.

вилѣ (*cervus elaphus*) ши іntре червълѣ dame
(*cervus dama*). Este маї пѣгїнѣ мажестозѣ
ка челѣ дїнтїѣ, ши маї пѣгїнѣ зшорѣ де кїтѣ
челѣ де алѣ доїлеа, се деосївеште де амїн-
дої прїн лїнсїреа дїнџїлорѣ кїнештї, їнсъ кѣ
toate ачестеа, ренѣлѣ е фъмосѣ ши новїлѣ.
Колоареа ренѣлѣї сълбатїкѣ este ченъшїе, кѣ
о варѣ їнкїсъ трасъ не спїнаре, ши се фаче
вара їнкъ маї їнкїсъ, дар ла ренѣ domesti-
чїтѣ, колоареа пелї варїазъ ка ши ла челе-

л-алте animale domestїче. Корпѣлѣ сълъ ара-
тѣ о фъутърѣ пѣтернїкѣ авїндѣ мемѣре мѣ-
скълоаше, де ши сълџїрї, аре знѣ рїтѣ лѣнѣ,
знѣ канѣ мїкѣ, кѣ окїї марї. Апої не фън-
те поартѣ знѣ орнаментѣ де доѣ коарне, ка-
ре ла кълътїїле лорѣ се лърѣскѣ прїїмїндѣ
forma знеї сапе. Maskълїї пердѣ коарпеле
лорѣ тоamna саѣ ін лѣна лѣї Dekемѣрїе, іар
femела ле перде ін лѣна лѣї Апрїлїе саѣ Маїѣ
ши о лѣнъ маї не зрмъ fatъ. Амїндѣ sek-

sele skimbeș pîrșalî în lîna lîi Izlie, pelea lorș kindș se armonie iarna devine o blanș groasș kape proteje viața animalălî în kontra firîșlî teribilîș ce domnește în ačeste zone polare.

Astș-felș e fîkștș fîșlș ișbitș alș por-đșlî! Mîndria mîndilorș sîi akonepîđî kș o zșpaeș eterneș, ornamentălș pîđșpîlorș sale plîne kș odorî de reșinș, sinșera speranțș a pîșșlîlorș ce lokșeskkș akolo! Întp'adevșrș nș e de mîrare kindș kîarș în timpș-rișe čele maî antîce, lokșitorîi dîn đșrîle porđîce aș arșnkataș okîi așșpîra ačestșî ani-malș kape znește în sine întp'șnș rpadș a-șma de însemnatș pșterea șî frșmșșeđea, șî aș kștatș a'łș domestîci. Dar șî o alț vir-tate pređioasș are penș kape l'a fîkștș așpa de stimatș de kștre oamenîi de akolo; asta este sobrietatea sa. Penșlș se mîșđșmește kș foarte pșđînș pentpș nștrîmentșlș sșș. Pe mîșđîi polarî nekontenîț akonepîđî de riada kape a nimîčitș toatș veđitađîșnea plan-telorș, akolo șnde kalșlș șî voșlș arș mș-ri de foame dîn lînsa îșlazelorș vara șî a fîșlșî iarna, șnde kîarș oaea maî nșđînș mînkșčoașș s'arș fi șskataș de foame, akolo penșlș trșește șî se mîșđșmește kș niște mșșkî kape kpreskkș pe pșmîntșlș arîđș șî nepodîtorș.

Penșlș șî kșmîla ne șîleskkș a admîra armonia natșreî în toate kreađîșnîle sale. Kșmîla, fîka sșđșlșî, ka șî penșlș, fîșlș porđșlșî, sîntș fîkșđî fîeșî-kape nșmaî pen-trș klima sa. În deșeptele nisînoase ale Af-ričei șnde ničî șnș alț animalș n'arș pș-tea trșî, șnde opî če animalș s'arș îngroșa în nisîșlș adînkș șî arșștorș d'akolo, saș kș arș mșri de foame ne rșșîndș ničî șnș fîrș de iarșș verde pentpș nștrîmentș, ako-lo natșra a prodșșș kșmîla kș tșlîle eî kșp-tșșîte kș niște perňîde kape î înlesneskkș șmșletșlș pe kalēa nisînoasș șî k'șnș sto-makkș kapavîlș d'a konserva așș de vșștș pentpș maî mșlte zîle ș'a se abștîna de opî če mînkape înkș maî mșlte zîle. Așma șî în porđș, penșlș este iarșșî animalșlș čelș maî konformș șî în armonie kș natșra klîmeî,

șî aîčî natșra a datș penșlșî o îđealș așpa de estrapođînarș, în kîțș ełș fșđe p'înș ne-međî adînčî d'o zșpadș moale în kape ka-lșlș s'arș kșfșnda kș totșlș, șî pe kindș penșlș fače șnș kșpșș de 20 mî 30 de mîle pe zî, stomakkșlș sșș pșîimente o mînș de mșșkî kape kpreskkș akolo, maî kș seamș de mșșkî nșmîđî aî penșlșî (Cladonia rangiferina) pe kape natșra î-a prodșșș akolo întp'o kștime mare șî, pkekșmș se vede, nșmaî pe seama pe-nșlșî.

Dar iarna kindș o fșptșnș boreala ne-kșnoskkștș în klîmele noastpe, a arșnkataș neste kîmîiile dîn Laponia mîșđî imenșî de zșpadș, în kîțș în întînderea lorș čea mare nș se maî vede ničî o șpmș de mșșkî, șî penșlș în zadapș sașș kș pîčorșlș sșș în pșmîntș șîpe a deșgroșa vř'șnș fîrș d'ačestș nștređș, atșnčî amegîțș de foame, se șîț kș întpîstape la rșmșrîle de mesteakșnș șî de vpadș îngegate kșmș staș trîște șî ka pșrș-sîte de toate nșterîle vîvîfiante ale natșreî; dar nș, natșra a îngriđîțș șî atșnčî pentpș fîi sșî kape î-a eșîlatș la fînele pșmîntșlșî, kșčî p'ačenîi arborî kpește șnș mșșkîș par-tîkșlarș kape đș șî ełș șnș nștrîmentș vșnș pentpș penș. Ačestș mșșkîș (usnea plicata) se nșmește akolo în lîmba vșlgarș Lapș, șî de la ełș se trađe kîarș nșmîrea đșrîi nșmîndș-o Laponia saș Laplandș (đura de Lapș), șî întp'adevșrș ačestș Lapș de iarna, ačestș mșșkîș este de čea maî mare împor-tan-țș pentpș Laponia, kșčî penșlș arș fi mș-ritș de foame iarna ș'a poî fșrș penș o lo-kșîngș de oameňî în ačeastș klîmș arș fi împoșîbilș.

Așma dar eșîștîngșa șneî đșrîi întpeđî kș sște de mîi de lokșitorî este vazatș pe eșî-ștîngșa șnorș mșșkî. Šnde rșșîmș o armonie maî mare întpe oameňî, animale, plante șî kîarș întpe netpe kape eșîțș întp'o klîmș? Šnde avemș șnș argșmentș maî frșmosș de-șșpe șnîitatea kreađîșneî, adîkș deșșpe șnî-atea opîđîneî șî a ideî kreatpîce de șnde aș eșîțș toate lșkřrîle če eșîțș, de kîțș aîčî?

Pînș șnde așșnșgș fșrștșnele boreale, kîmîiile akonepîte k'o zșpadș polarș opțș

saș noș lăni ne anș, mesteakăni k'o adoare balsamikă, pândri de molifă pline d'o adoare reșinoasă și nemișii săș nășki șmplăii kă amidon (skroveală) kapavilă a nștri șnș kornș animală; nîș akolo se întinde și reșizea esistîșei penșlăi; adikă o vandă çirkelare kare inkonșoarș toatș zona polare a pșmintșlăi și kare kopinde Norveçia și Lanonia în Eșropa, nordă-lș Siveriei în Asia și çurișe polare ale nordă-lș Americiei. Aici este patria penșlăi. În secolă-lș ală 18-lea s'a întrodășș penș și în Islanda. Akolo acesă animală a rșsită kondișii kălimatiçe analoașe kă așlea ale patriei sale, kiare și nășkișlă din Islanda (cetraria islandica) vestitș în mediçină ka konsolăișne preçioasă și finală a oamenilor oftikomi, kare este și e-lă șnș nștrimentș ekçelentă pentrș peni. De așea acesă animală s'a înmășiitș akolo în skșrtă timpș și rșsimă akămă çipezi de peni lîngă Volkană-lă Hekla și lîngă havșzălă natșrală și çiganțikă nșmită Geysir. Dar kiț de mare este bogăia așestorș çuri în peni, se aratș prin statistika datș de *Forester* kare a rșsită în ană-lă 1835 nșma în Norveçia, în distrikă-lă de Drontheim, Nordland și Finnenmarken șuma de 82,230 peni.

Ș ne șitșmă akămă çeva la kvalițiișle preçioase ale penșlăi ka șnș animală domesikă.

Niçi zșpada, niçi riada nș imniedikă kșpsălă çelă iste și estrapordinară ală penșlăi. Inima lăi bate kă kăldșrș în mișlokă-lă fșrtșnișorș înpozitoare, șnde domină șnș fșrișă atitș de terișilă, în kiț înriadă așșrii omă-lă çei skoate din rșrș; tokma în mișlokă-lă așestorș șcene șlăbatice și ameniștoare pentrș opi çe fiinș inșșflegiț, tokma akolo penș se află în depăinș șnștate și vșkșrie; va inkă vara kindă kiare în așeste çuri polare, șoarele kare se șie neste opizontă ipodăkindă zile lăni de maș măște lăni neintșșente și kă dîșsele inkă-lă zindă aeră-lă d'akolo; kîmșlă se akonere kă mi de flori fșșmoase în kiț voiașoră-lă șitș ka ș află lîngă polă, imăinîndș și kă

se plîmă în feriçitele çuri tronikale, tokma atșnçi kindă natșra s'a îndșlăiț, penș fșșe din kîmșile pline de verdeă și d'o kăldșrș plăkștș și merçe maș kștre nordă între mășii de akolo șnde domină o temperatșrș maș rșkoritoare. Nș nșma kăldșra, dar și o mășime de insekte, maș kă șeamă de măște șinçeroase s'arștă atșnçi și kare șșpșrș ne penș ronîndș-lă vara din kîmșile pline kștre mășii nordiçi.

Între diferitele șneșe de măște kare roneskă ne penș, șintă maș kă șeamă doș kare lă șșpșrș maș mășlă. Așeste șintă șna nșmită *Oestrus tarandi* kare nșne oăle lorș ne șnișarea penșlăi și alta nșmită *Oestrus trompe* kare i nșnș oăle în çuri. Dar penșlă kare este depinsă a kșnoaște de departe prezișa așestorș inemiçi ai șăi, kămă așde șromotă-lă lorș, fșșe în dreapta și în șinșra, însă mășka tenaçe și kapriçioasă lă șrmează în fșga mare, șșșrîndă inkă maș iste de kiț dîșșălă și nșlă lasă nîș nșmi nșne oăle în çurile lăi. Șrșșrișe așestă aktă șintă terișile pentrș penș, atșnçi se aratș la dîșșălă o patîmă (boală) nșmită la Lanonezi *Kurbma*. Adikă în lokă-lă rșniț ese o șmfășrș kare ipodșçe o rană șoarta dșșeroasă în kiț șșrmană-lă penș șmă-lă fșșiosă de dșșere și se lăntă în felșrimi de șpasme terișile nîș esniș. Dșșș moarte, nșlea lă se rșșente înçșrită ka o șitș de mășkșșrișe așestorș insekte kare, kă șra lorș askșiitș și lăngă mășkă și pșșrîndă grosimea nșlei penșlăi.

Dar kindă peni fșș de măște, Lanoninzi șintă șiliçi a fșși și ei impreșnă kă dîșșii; kșçi șnș Lanoneș este o fiinș inseparabilă de penșlă șă; atșnçi toatș çara devine o dșșertă dșșșiată de lokșitoriș ei. Eatș dar în çe gradă înfășșează o miș mășkă așșra șoartei șnei çuri întșei kă mi de lokșitoriș!

Șnș ală inemișă ală penșlăi este moina (dșșeçș), dșșe kare vine șnș çerș șkată fșș zșpadă. Kșçi atșnçi kopita penșlăi nș poate ș rșș șrata gaoș de riadă çe akonere pșmintșlă, șpre a skoate de dșșșălă

ei m̄shkis̄l̄ n̄stpitiv̄š, at̄sn̄ci m̄i de peni kad̄š mor̄đi de foame; sup̄e fer̄içipea Laponeziop̄š, ayeast̄ int̄im̄plare tr̄ist̄ e par̄š.

Ūn̄š al̄š treilea inemik̄š al̄š peniop̄š este l̄sn̄š; kind̄š l̄sn̄š se apat̄š, pen̄šl̄ f̄çpe, silind̄š m̄i pe vieđii lok̄sitop̄i d'akolo a skim̄ba viađa lop̄š pav̄ifik̄š intr̄'o viađy nomad̄š m̄i neliniht̄it̄š. La ayeate k̄l̄b̄top̄ii silite ale pen̄šl̄i se manifest̄š karakter̄šl̄š l̄š, p̄stem̄š z̄içe, k̄salit̄šđile morale m̄i viađa sa sp̄irit̄šal̄š. Pare k̄š are o idee limpede de perik̄z̄ile m̄i de privadīšnīle kape ił̄š amerin̄đy in ayeast̄ k̄l̄b̄top̄ie intr̄'o ast̄-fel̄š de đar̄š neospitalier̄š, penīi n̄n̄t̄ n̄š inçen̄š k̄l̄b̄top̄ia lop̄š, se ad̄šn̄š in vande kite 200 m̄i 300, tr̄imit̄š femel̄e m̄i p̄šii inainte ka o avant-rap̄đy, pe kind̄š mask̄z̄ii se p̄šn̄š la sf̄ir̄mit̄šl̄š vandeī ka s̄š apere mai vine familīile lop̄š din ț̄șile l̄sn̄iop̄š kape le ț̄șmeaz̄y in ț̄șen̄e in ayeate k̄l̄b̄top̄ii. Kind̄š int̄imesk̄š pe v̄z̄n̄i, penīi se ap̄r̄š k̄š kanet̄ele lop̄š çele tap̄i, đar k̄š ț̄șn̄i se vat̄š k̄š koarnele. In̄s̄ par̄š se int̄im̄pl̄š ka s̄š int̄imeask̄š çine-va n̄šmai o vand̄š k̄l̄b̄top̄ind̄š, çi m̄z̄te in̄spirate șna đșne alta, ele n̄š mer̄ğ̄ pe açelam̄š đr̄șm̄š, çi pe mai m̄z̄te đr̄șm̄șr̄i, k̄š skop̄š ka s̄š n̄š vie in kolizīșne pentr̄ș materīile n̄stpitive çe le ț̄șsesk̄š pe đr̄șm̄š; intok̄mai k̄z̄m̄š o armadie de soldađi se desparte in mai m̄z̄te desp̄r̄çip̄i ka s̄š se poat̄š ind̄est̄la mai lesne k̄š provizīșnīle çerște. De ayea in nord̄l̄š Siberiei çete de peni k̄l̄b̄top̄i ok̄șn̄š o l̄r̄çime de 3 n̄n̄t̄ la 7 mile țeografice! La op̄i çe k̄l̄b̄top̄ie noz̄ș ț̄șmez̄š tot̄š đr̄șm̄šl̄š f̄çk̄st̄ in an̄z̄l̄ ț̄șek̄st̄. Kind̄š đađ d'o ap̄š k̄șr̄çtoare o ț̄șek̄š in not̄š, in̄s̄ k̄š o mare prekașđișne tr̄imiđind̄š int̄iiș pe çei mai p̄șterniçii dint̄r̄in̄m̄ii ka kond̄sk̄top̄ii vandeī sup̄e a çerçeta m̄i a sp̄iona lok̄z̄l̄š. Kond̄sk̄top̄z̄l̄ș merçpe inçet̄š inainte vandeī sale, çei mai p̄șterniçii ił̄š ț̄șmeaz̄y inçet̄š m̄i k̄š kanet̄ele pidikate n̄n̄t̄ș ațșn̄ğ̄ la mal̄z̄l̄š apeī, m̄i apoī esaminez̄š iđçeala r̄ișl̄š; v̄z̄ind̄š k̄š n̄š

e v̄r̄šn̄š perikol̄š, kond̄sk̄top̄z̄l̄ș intr̄y in ap̄š m̄i toat̄š vanda ił̄š ț̄șmeaz̄y, đ̄iind̄š-se ștr̄ișn̄š șn̄z̄l̄ de al̄z̄l̄ in ap̄š; kanet̄ele lop̄š in̄p̄odobite k̄š koarne pamifiat̄e staș emite afar̄š, in kit̄š de departe seam̄n̄ș ka o p̄đșpe inotind̄š in ap̄š. Niçi șn̄š șromot̄š saș đ̄iint̄š n̄š skot̄š la ayeat̄š pasap̄iș k̄pitik̄š sup̄e a n̄š fi atakađi de v̄r̄šn̄š inemik̄š. Đar çe foloșș? avia a ațșn̄ș la mal̄z̄l̄ș on̄șș, kind̄š Iakahine, Iakute, Tunguse m̄i o m̄z̄đime de alte pop̄z̄ađișnī kad̄š pe đ̄in̄m̄ii, se ap̄șnk̄š in l̄șnt̄r̄i ka s̄š'i toneask̄ kiar̄š fiind̄š in ap̄š. Intr̄'šn̄š min̄st̄ș șçena s'a skim̄bat̄š; ț̄șçerea pav̄ifik̄š de mai nainte a f̄çk̄st̄š lok̄š șnei ț̄șr̄șr̄șr̄i șromotoase ka p'šn̄š k̄im̄n̄š de v̄z̄t̄alie m̄i om̄z̄l̄š v̄in̄ștop̄š kape p̄ret̄ind̄inea poart̄š k̄š sine moart̄ea m̄i karnap̄iș, kind̄š se afl̄y inț̄pe ayeate animale a skim̄bat̄š r̄ișl̄ș çel̄š limpede intr̄'šn̄š lak̄š de sinçe provenit̄š din ințșn̄riet̄șra a miilor̄š de peni. Ama đar se apat̄š m̄i aiçi ka m̄i p̄ret̄ind̄inea k̄š om̄z̄l̄š este inemik̄z̄l̄ș çel̄š mai ped̄stabil̄š al̄š animal̄elop̄š.

Ayeate k̄l̄b̄top̄ii ale peniop̄š șint̄š m̄i kaz̄za k̄š penīi șz̄lav̄tiçi se int̄imesk̄š adese op̄i k̄š çei domestici, se in̄p̄rezn̄š m̄i in̄m̄z̄desk̄š neam̄z̄l̄ lop̄š prez̄er̄v̄ind̄'ł̄š d'a deçen̄era, p̄reçm̄š s'a int̄im̄plat̄š la çele-l-ate animale domestice ale om̄z̄l̄i. De ayea a k̄z̄m̄š m̄șkar̄š k'a ț̄șek̄st̄š sek̄z̄ii de kind̄š pen̄ș s'a șșn̄șș voinçei om̄z̄l̄i, tot̄š n'a p̄erđst̄š k̄š tot̄z̄l̄ș simđipea sa de ind̄inedinđy m̄i de lib̄ertate, p̄reçm̄š o r̄șsim̄š mai la toate çele-l-ate animale domestice. Șinçele lib̄er̄ș çip̄k̄z̄l̄ș m̄i se moșten̄ște de la tat̄y la fiș la ayeat̄i fīi polari ai nat̄șr̄ei. Proçenit̄șra lop̄š n̄š e șn̄š sklav̄ș șșn̄șș m̄i meçpisat̄š de șt̄șn̄ișl̄ș șz̄š; din kontra kaz̄t̄y din çe in çe s̄š p̄r̄șșeask̄š pe șt̄șn̄iș m̄i in̄k̄š s̄š'i apate v̄r̄'o mik̄š neșșn̄șnepe, in̄s̄ Laponez̄z̄l̄ș e m̄z̄đșmit̄š m̄i k̄š ayeasta, fiind̄š k̄š iz̄bițl̄ș șz̄š pen̄š i apat̄š k̄š n'a p̄erđst̄š k̄š tot̄z̄l̄ș ind̄eneden̄ga m̄i en̄erçia nativ̄ș a karakter̄z̄l̄i șz̄š.